

DIVINYI ZSOMBOR

Az európai államosítási folyamat gyökerei és egyes államok összehasonlítása

BEVEZETÉS

Az államosítás folyamatának eredete, mint sok más politikai döntés, változás, mechanizmus egészen az ókori hellén időkig nyúlik vissza. A lauriumi ezüsbányák (város)állami tulajdonba vétele és működtetése szép hasznot hozott Athén polisz költségvetésének, sőt, olyan hatalmas flottafejlesztéseket tudtak belőle finanszírozni, amelyek döntően befolyásolták a térség történelmét. Az államosítás, mint az 1945 utáni politikai kurzus egyik fontos lépése, régóta a magyar köztudat része. Egy olyan intézkedés-sorozatról van szó, amelyet nem kizárólag a történészek szűk rétege ért és ismer, hanem a középiskolás tananyag részeként a legtöbb személy számára világos. A gyárak – néha erőszakos – átvétele, azok átnevezése és termelési struktúrájuk átszabása sok ember számára ismert tény. Az államosítás mint gazdaságpolitikai lépés, éppen az 1945 utáni politikai berendezkedést meghatározó diskurzussal, igen negatív képzetekhez társul, és gyakran elvesz annak értékesítményesebb, egy demokratikus politikai rendszer keretében is megérthető és értelmezhető viszonyrendszere. Mostani elemzésem fő céljaként azt tűztem ki, hogy az államosítás folyamatáról árnyaltabb képet adjak, valamint, hogy összehasonlítsam más európai államokban végbement hasonló eljárásokkal. Ezzel kapcsolatban néhány alapvető kérdésre szeretnék majd választ találni. Egyrészt, vajon vannak-e érdemi különbségek a kelet- és nyugat-európai államosítások között? Ha vannak, melyek ezek? Másrészt, találunk-e különbséget az egyes régiókban lezajlott államosítások alanyai (gyárak, vállalatok, stb.) tulajdonosi szerkezetek között? Ha igen, akkor milyeneket? Harmadrészt, vajon a magyar történettudomány milyen részletesen foglalkozott a kérdéssel azóta, hogy az államosítás negatív viszonyait és eljárásrendjét igazán vizsgálni lehet?

Talán az egyik legfontosabb kérdéskör, amelyet elsőként érdemes körbejárni a téma elemzésekor, az az "államosítás" mint kifejezés eltérő etimológiai

giai értelmezése lehet. A magyar szakirodalom a magántulajdonban levő javak állami tulajdonba vételével definiálja a fogalmat (akár erőszakos, akár nem erőszakos eszközökkel végrehajtva). Ez leginkább a német kifejezéssel ("Versaatlichung") egyezik meg, melyben ugyanúgy az állam szó jelenik meg, kifejezve az állam kiemelt szerepét és erősödését az eljárás során. Az angolszász országokban a szakirodalom az államosítás helyett (a német és a magyar példával szemben), a "nationalisation", azaz nemzetiesítés kifejezést használja, amely már a politikai retorika szintjén is másképpen cseng. Meglepő módon a francia ("nationalisation"), a cseh ("znárodnění") és a spanyol ("nacionalización") kifejezések is az angolszászhoz hasonló analógiát követnek. Természetesen az etimológiai vizsgálat csak egy oldala a kérdéskörnek. Ha kizárólag ezt a tényezőt vennénk figyelembe, akkor azt gondolhatnánk, hogy az államosítások folyamatai hasonlóan zajlottak le a fent felsorolt területeken, ami természetesen ebben a formában nem igaz. Éppen ezért fontosnak tartom, hogy megvizsgáljuk néhány ország saját államosítási folyamatát. Legfőképpen azt érdemes vizsgálni, hogy milyen módszerrel történtek ezek a folyamatok, mely iparágakat érintették, illetve hogy okozott-e – a napi politikai csatározásokon felül – nagyobb politikai válságot az államosítási folyamat véghezvitele az adott államban.

NAGY BRITANNIA

Nagy-Britanniában a háború okozta csapások elemzése alapvetően két oldalról közelíthető meg. Egyrészt egy pszichológiai oldalról, amely árnyalta a szigetország lakóinak és vezetőinek azt a képzetét, miszerint országuk sérthetetlen és ők a világ legerősebb katonai hatalma. Ez nyilvánvalóan alapjaiban változtatta meg a politikai kultúrát, mind retorikai, mind (gazdaság)vezetési oldalról. Másrészt, a háború utáni időszak a királyságnak az addigi gazdasági berendezkedés végét is jelentette, hiszen nem, vagy csak nagyon korlátozottan számíthatott a régi gyarmatbirodalmi területek gazdasági potenciáljára.¹ Nagy-Britanniában az államosítás gondolatát is magában foglaló marxizmus nem talált igazán sok követőre. 1883-84 fordulóján egy kis értelmiségi csoport által létrehozott társaság (*Fabian Society*) volt az, aki doktriner módon hirdette az állami tulajdon elsőbbségét. Bár a társaság két vezetője (Sidney és Beatrice Webb) könyvek és tanulmányok sokaságát írták az államosítás és az állami tulajdon előnyeiről,² mégsem sikerült igazán mélyen beágyazni az

¹ Egerton, David 2011: War, Reconstruction, and the Nationalization of Britain, 1939–1951. *Oxford Journals*, Imperial College London. 22.

² Például: *History of Trade Unionism* (1894), *Industrial Democracy* (1897).

alapgondolatokat a politikai élet körforgásába.³ Bár nehéz megállapítani, hogy miért nem lett rögtön népszerű, és miért nem került rögtön bele – főleg a baloldali – pártok programjaiba az államosítás gondolata, egy konkrét esemény azonban bizonyosan hatással volt erre a folyamatra. A brit szakszervezeti rendszer eredményes munkás-érdekvédelmi munkája egyértelműen gyengítette a hirtelen és azonnali gazdasági változásokat hirdető eszméket (és az ezekkel szimpatizáló pártokat), így a más országokban tapasztalt népszerűség Nagy-Britanniában elmaradt.⁴ Az államosítás folyamata így Nagy-Britanniában egy technokrata jellegű, szakpolitikai lépés volt, amely a két nagy párt között politikai jellegű vitákra adott okot. A háború utáni kormánypárt, a brit Munkáspárt (Labour Party) úgy értékelte, hogy a vízüzemeket, az ásványi kincseket kitermelő üzemeket, tőkehús feldolgozással foglalkozó üzemeket és a cukorrépa termesztést, illetve annak feldolgozását szükséges azonnal államosítani. A szén, vasút, gáz- és elektromos szolgáltatások – a korábbi államosítások miatt már állami kézben történő összpontosítása – a Munkáspárt szerint megfelelő gazdaságpolitikai lépés. Meglepő ugyanakkor, hogy a párt szerint az egyes nagyforgalmú autópályák és hidak kezelését, üzemeltetését és koordinációját azonban a magánszektorban kell felügyelnie, valamint a vas- és acélgégyártás sem feltétlen jó, ha állami kézben összpontosul. Később, amikor államosították a vas- és acélgégyártást, akkor azzal érveltek a Labour Party szóvivői, hogy a vas- és acélgégyártási iparágban a feladata, hogy szavatolja az ország biztonságát és a jövőjét. Mindezek mellett azonban egyértelmű különbség – ahogy azt majd később láthatjuk – hogy a szigetország vezetői nem tartották első számú célpontnak az előbb említett nehézipari szektor állami kézbe vételét. A Munkáspártot a kormányon 1951-ben váltó Konzervatív Párt (Conservative Party) a politikai kampány során azt ígérte, hogy nem kerül sor több szektor államosítására. Kormányra kerülve hamar kiderült azonban, hogy az államosítás folyamatát célszerű folytatni, így az új politikai vezetés sem fordult el az előző kormányzat politikájától. Ám gazdasági indokkal már nem lehetett a további folyamatot megidealizálni, így más eszközökhöz kellett folyamodni. A már említett vas- és acélipar államosítása körül csúcsosodott ki ez az új politikai diskurzus. George Douglas Howard Cole, aki a brit szocialista gondolkodók és teoretikusok közül az egyik legfontosabb személy volt, kijelentette, hogy saját számításokat végzett arról, hogy az országnak mennyi vasra és acélra van szüksége a belföldi használatra és az exportra összesen. Ezek a számok azonban jócskán eltértek a gyárakat tömörítő és koordináló Vas és Acél Szövetség számításaitól. A szövetség szerint 1949-re a szektor a magántulajdonosi viszonyok között

³ Cohen, R. Kelf 1969: *Twenty Years of Nationalisation*. Macmillan Press, London. 15-17.

⁴ Cohen, R. Kelf 1969: 20-21.

már elérte azt a termelési szintet, amelyre az országnak szüksége van.⁵ Ilyen számok mellett nem lehetett gazdasági indokokkal magyarázni, hogy miért kell államosítani ezt az iparágat, így a konzervatív párt Cole ideológiai tézisért használta fel magyarázatként. Cole szerint ugyanis, *„addig nem működhet jól a gazdaság, amíg igazságos módon nincs elosztva a benne dolgozó emberek kezei és »fejei« között.”* Az új politikai retorika új célokat is kijelölt, amelyek alapján meg lehetett kezdeni az államosítás újabb hullámát. A célok összefoglalva a következők voltak:

- Újraszervezni a társadalmi tulajdont képező ipart;
- Menedzselni, azaz irányítani a monopolhelyzetet és nem szabályozni;
- Bármely pozíciót megnyitni a tehetségesek számára;
- A munkásoknak beleszólást adni az üzem vezetésébe és a saját helyzetükbe;
- A javak munkások és a vezetők közti méltányosabb elosztása.⁶

A három utóbbi célkitűzés és retorikai elem egyértelműen a baloldali ideológus miatt került bele a hivatalos kormánypropagandába, így igyekeztek megnyerni az ügynek az ellenoldal támogatóit is. A Lordok Házában az államosítás újbóli vitája során Sir Stafford képviselő részéről elhangzott, hogy *„nem engedhetjük, hogy a magánszektor egy újabb vészhelyzet idején veszélyeztesse a védelmünkhöz nélkülözhetetlen erőforrásokat.”*⁷ Sőt az Ellátásügyi Miniszter, G.R. Strauss, kimondta, hogy az *„egyik legmeghatározóbb mutatószám egy modern ország számára, hogy mennyi acélt és vasat tud előállítani. Éppen ezért fontos, hogy az ország vezetése és ne egy privát cég döntse el ennek mértékét, ezt pedig csak úgy tehetjük meg, ha az állam a tulajdonos”*.⁸

Nagy-Britanniában alapvetően három időszakra osztható az állami érdekeltég erősödésének folyamata:

1. A miniszteri kontroll 1939 után nőtt meg jelentősen. Azelőtt sohasem volt utasítási lehetősége az üzemet felügyelő minisztérium vezetőjének.
2. A különböző iparágakat felügyelő szövetségek tagjai egyre gyengébbek lettek. 1945 után hozták a szabályt, hogy maximum 5 évig lehet valaki tisztségviselő, de a miniszter bármennyi idő után mondhatta azt, hogy nem szolgálja már az adott ember a szövetség céljait, és így felmenthette.
3. Az 1945 utáni alakult szövetségek alig voltak függetlenek az aktuális kormányzattól. A Szén Szövetség például nem is emelhetette meg a tőkéjét miniszteri engedély nélkül, ami egyértelmű jele annak, hogy a kormány közvetlenül beleszólt az ország ipari vezetésébe.

⁵ Egerton 2011: 24.

⁶ Egerton 2011: 25.

⁷ Egerton 2011: 25.

⁸ Egerton 2011: 26.

Nagy-Britannia esetében tehát kijelenthető, hogy az államosításnak főleg gazdasági okai voltak, amelyek közvetlen módon befolyásolták a politikai közéletet. Az egyes vállalatok vezetésére való közvetlen nyomásgyakorlást legközvetlenebb módon az adott vállalat állami kézbe történő átvétele jelentette. Rendkívül fontos tény, hogy ezek az átvételek leginkább angol magán-személyek vagyonát érintette, akiket kompenzáltak ezekért a veszteségekért, így nem valamely – ellenséggént felfogott – társadalmi osztály vagy külföldi tulajdon ellen irányult az államosítás, hanem gazdasági érdekek mentén. A tervgazdaság azon jelentése, mely a gazdaság teljesítőképességének néhány éves ciklusokra történő lebontását jelentette, Nagy-Britanniában is létezett, amely alapján a kormányzat képes volt megállapítani, hogy melyik iparágban lesz leginkább szükség a frontról visszatérő munkaerőre.

OLASZORSZÁG

Olaszországban a 30-as évek közepétől indult el egy államosítási hullám. Ezeket az állam által átvett vállalatok részvényeit maga az állam egy erre létrehozott alappal felvásároltatta, ám gyakran így sem lett 100%-os tulajdonosa a cégnek. A részvényeket egy *Istituto per la Ricostruzione Industriale* (IRI)⁹ nevű, állami tulajdonú alap kezelte.¹⁰ Az így államosított cégek ugyanúgy működtek tovább, mint ahogy korábban tették. Olaszországban tehát a menedzsmentet, a vállalat belső felépítését és a személyi állományt ezek az átvételek nem érintették.

A háború lezárása után az IRI kapott egy 100 millió dolláros segítyt, amit arra kellett felhasználnia, hogy azokat a hiteleket visszafizesse, amelyeket az általa koordinált és tulajdonolt cégek a háború folyamán annak érdekében vettek fel, hogy ne menjenek csődbe. A háború lezárását követően az Olasz Kommunista Párt elővette a 30-as években zajlott államosítások kritikáját. Véleményük szerint nem lehet az államosítás igazságos a munkások vezetői pozícióba történő felemelése nélkül. Az IRI vezetése, illetve az egyes kormányok azzal védték az IRI-t magát, hogy az olasz alkotmányban nincsen benne az a passzus, amely a legtöbb korabeli kartális alkotmányban megtalálható volt, miszerint a munkást megilleti a vezetés joga, vagy, hogy a gyár a

⁹ Az IRI vezetőjét és alelnökeit az államelnök nevezi ki a miniszterelnök javaslatára, 3 tanácsos segíti munkájukat, akiket közvetlenül a miniszterelnök nevez ki. Ezen kívül 8 delegált érkezik a közigazgatásból, amelyeket az egyes főosztályok vagy miniszterek jelöltek ki. Nem volt semmi próbálkozás, hogy a fogyasztói oldalon vagy a munkásoknak legyen képviselőjük.

¹⁰ Einaudi, Marion 1950: Nationalization of Industry in Western Europe. In: *The American Political Science Review*, 44. 177-191.

dolgozó nép tulajdona lenne. Ezt a kitétele például a nyugat-európai államok közül például a francia alkotmány tartalmazta.

FRANCIAORSZÁG

A francia szabályozás egy viszonylag bonyolult jogalkotási kronológiában érthető meg a leginkább. Míg az angol államosítás fiskális-gazdasági jelleget mutat, az olasz pedig inkább egy tőzsdei-piaci szabályozást, addig Franciaországban ezektől meglehetősen eltérő folyamatot figyelhetünk meg.¹¹

A háború lezárását követően a francia belpolitika egyértelműen a kelet felől állandó fenyegetettséget jelentő német szomszédságra fókuszált. Ez tetten érhető külpolitikájukban ugyanúgy, mint gazdaságpolitikájukban. Nem meglepő, hogy az ország keleti felén található nehézipari gyárak vezetői hamarosan állami felügyelőket kaptak maguk mellé. 1946 nyarán létrejött az Államosított Ipar Irányító Hatósága, amely az ilyen vezetők munkáját volt hivatott vezetni. 1947. január 16-án az Államosított Ipar Irányító Hatóságainak tagjai csak olyan személyek lehettek, akik legalább ötévnyi közszolgálati tapasztalattal rendelkeztek. Ez biztosította a kormányzat számára, hogy a saját közszolgái közül nevezhessen ki személyeket ezekre a pozíciókra. A francia szabályozást elemezve nem szabad elfelejtenünk, hogy a háborút követő évek a szuperparlamentarizmus időszaka volt az országban. Ennek a két időszaknak a két legfontosabb közpolitikai ismérve a gyenge, sokpárti koalíciós kormányok, illetve az egyes kormányok működését alapvetően meghatározó közigazgatás rendkívül nagy ereje. Ennek alapján érthető az 1947-re kritikus helyzetbe jutott gazdaság kormányzati irányításának szándéka. 1947 nyarán – leginkább a Kommunista Párt nyomásának engedve – gyengítették ezt a szabályozást. Azt, hogy Franciaországban ez a kérdés mennyire az egymást váltó kormányok aktuális politikai döntésének terepe volt, mi sem bizonyítja jobban, minthogy 1948 októberében és novemberében az FKP által szervezett tüntetések az erős állami kontroll visszaállítása érdekében zajlottak, mivel az 1947-es újraszabályozás nem hozta meg a kívánt eredményeket. A politikai csatározásoknak végül a következő év vetett véget. Az 1947 végén indított Marshall-segély anyagi kereteinek felhasználását szigorúan ellenőrizni kívánta a kormány, így elengedhetetlen volt a kérdés pontos felügyelete. 1948. augusztus 17-én a parlament elfogadta az új ipar-törvényt. Az új jogszabály második paragrafusa kimondta, hogy a kormánynak lehetősége nyílik szabályozásokkal és más adminisztratív eszközökkel a termelést befolyásolni. Fontos megjegyezni, hogy ehhez a befolyásoláshoz a kormánynak sem előzetes, sem utólagos engedélyre nem volt szüksége a

¹¹ Einaudi, Marion 1950: 192.

parlament részéről, hanem azt miniszteri hatáskörben, saját feladatként végezhetette. Ez, tekintve a szuperparlamentarizmus tulajdonságait, erősen megszilárdította a kormányzat hosszútávú gazdaságpolitikai lehetőségeit. Az új francia szabályzás 'A' és 'B' kategóriára osztotta az ipari cégeket. Az 'A' kategóriába tartoztak azok a tisztán állami monopóliumba tartozó (államosított) cégek, amelyek elengedhetetlenek voltak az ország talpra állításában, és amelyek a Marshall-segélyből nagyarányú forrásokat szereztek (pl. vasút). A 'B' kategóriába tartoztak azok a vállalatok, ahol az állami szerepvállalás mellett megengedhető volt a magánszektor jelenléte is. Az 'A' kategóriás vállalatok vezetőit már a kabinet jelölte ki, az irányító testületnek pedig egyharmad részben állami küldöttek, egyharmad részben munkások és egyharmad részben a fogyasztók küldöttei (kormány által delegált személyek) voltak a tagjai, amelyek együtt közösen alkották az ún. Irányító Testületet. Ráadásul a törvény 37. és 38. paragrafusa azt is megengedte, hogy az Irányító Testület fölé bármikor kinevezhessenek egy Biztost, amely a Testület bármely döntését megvétőzhatta, ha úgy ítélte meg, hogy a nemzetgazdaság érdeke úgy kívánja.

A francia szabályozásról összességében elmondható, hogy egy szabályozási evolúció figyelhető meg benne, amely a gyenge irányítási rendszerből eljutott egy markáns és szigorú vezetési-irányítási mechanizmushoz.

KELET-EURÓPA

Az eddigi példák nyugat-európai államokat érintettek, de természetesen nem lehet figyelmen kívül hagyni a közép-kelet-európai régió államainak vizsgálatát sem. Jelen dolgozat keretei nem engedik meg, hogy részletesen ki tudjak térni az egyes szocialista államokban lezajlott államosítások menetének vizsgálatára, de igyekszem a legfontosabb közös jellemzőket kiemelni az összehasonlításból.

A kelet-európai államok háború utáni történetének ismert ténye az államosítás folyamata, amelyet Moszkvából irányítottak és vezéreltek le. Természetesen nem egyszerre és egyformán ment végbe ez a folyamat. Sőt, már az előzmények is teljesen különbözőek voltak. Lengyelországban például egyes számítások szerint már a Pilsudski-rendszer idején a nehézipari vállalatok 60%-át államosították, azaz a szocialista rendszer már egy félig államosított rendszert „örökölt” meg a háború után. Ezzel szemben Magyarországra egy közel teljesen magánkézben lévő ipar volt jellemző, amely így természetesen más politikát kívánt meg. Gyorsabb, határozottabb és korábban indított államosítási folyamat volt jellemző hazánkban, mint Lengyelországban. Az Európa keleti felében található államokban az állam volt a legnagyobb meg-

rendelője a nehézipari szektornak. (Beszédes adat, hogy a Weiss Manfréd Művek 95%-a állami megrendelésre dolgozott.)¹² Ezek az állami megrendelések gyakran deficitesek voltak, így a gyártulajdonosok igyekeztek minél nagyobb arányban a szabadpiacon értékesíteni, hogy fenn tudjanak maradni. A nyugati államokban ezzel szemben gyakran az állami megrendelések aránya jóval alacsonyabb volt ennél, és azok sem jelentettek olyan terhet, mint a magyar vállalatoknak. Hazánkban nem csak a termékelőállítás szabályozták, hanem a nyersanyag-termelést is. 1945 júliusában először csak az Iparügyi Minisztérium hatáskörébe vonták az eladások irányítását, majd összebevezették a még erősebb kormánybiztosi rendszert. Berend T. Iván, a téma hazai nagy kutatója megjegyzi, hogy az európai államosítások jó példát, üryget és magyarázatot szolgáltathattak a magyar államosítás számára. Ez a valóságban így lehetett, azonban az is bizonyos, hogy az ideológiai tényező más volt, és más mértékben hatott a magyar és a kelet-európai régió államosítási hullámára. Korábban említettem, hogy a keleti blokk országaihoz képest a nyugat-európai országok államosításait kevésbé jellemezte egy koherens politikai ideológia megléte. Természetesen nem lehet teljesen kizárni ennek hatásait, mivel a keynes-i ideológia egészen biztosan hatással volt a nyugati államok esetében. Egészen biztosan sokkal gyengébb volt azonban, mint a keleti országok állami ideológiájává váló marxizmus-leninizmusa.¹³

Óriási különbség volt továbbá a tulajdonosi viszonyok tekintetében.¹⁴ A kelet-európai államokban a vállalatok igen tekintélyes külföldi tulajdonosi körrel rendelkeztek, akiknek a veszteségét valamilyen módon kompenzálni kellett vagy kellett volna. Ebből a szempontból nagy különbséget láthatunk Jugoszlávia, illetve Magyarország között.¹⁵ A Tito vezette Jugoszláviában is elindultak 1946 után az államosítások, amelyek amerikai és brit érdekeket sértettek. A kártérítésre vonatkozó külföldi kéréseket az államok vezetői először elutasították, ám a nyugati államoknak is megvolt erre a válaszlépésük. A jugoszláv aranytartalékokat a háborús során az USA-ba menekítették a náci német csatlósok elől, és ezek a háború befejezését követően is ott maradtak. Az államosítások kártérítésére vonatkozó amerikai igény kategorikus elutasítása után azonban ezeket az Eisenhower kormányzat zároltatta, amelyekre viszont a jugoszláv vezetésnek alapvető szüksége volt ahhoz, hogy talpra állítsa a lerombolt országot. Végül Jugoszlávia esetében megegyezés és

¹² Lásd még: Berend T. Iván 1979: *A szocialista gazdaság fejlődése Magyarországon 1945-1975*. Kossuth Kiadó.

¹³ Baraba Ward 1946: Europe debates nationalization. In: *Foreign Affairs*, 25. 88-91.

¹⁴ Nicolas R. Doman 1948: Postwar nationalization of foreign property in Europe. In: *Columbia Law Review*, 48. 1125-1160.

¹⁵ Seymour J. Rubin 1950: Nationalization and Compensation: A Comparative Approach. In: *The University of Chicago Law Review*, 17. 458-477.

egy közös kereskedelmi egyezmény született, amely szabályozta az ottani államosítások menetét, illetve az USA részére fizetendő jóvátételt. A külföldi vagyon államosítása hazánkban is elkezdődött, amelyet a nyugati világ meglehetősen félve figyelt, tekintve, hogy a jugoszláv út hazánk esetében nem volt járható, illetve a Marshall-segélyből történő esetleg kizárással való fenyegetőzés sem igazán lett volna hatásos. A magyar vezetés a külföldi tulajdon esetén kártérítést helyezett kilátásba, ám mindez csak ígéret maradt, amely nem érte túlságosan váratlanul a régi tulajdonosi köröket. Az így átvett üzemek többségi tulajdona a magyar állam kezébe került, amely így nem fizetett osztalékot a kisebbségi (külföldi) tulajdonosnak, ezeket a részvényeket az állam megvásárolni nyilván nem kívánta. A Magyar Textilgyár államosításakor az angol anyacég, a J&P Coats vezetője memorandumot küldött a Foreign Office részére. „Amikor ez év márciusában a magyar kormány úgy döntött, hogy államosítja a teljes magyar ipart, meglepetésként ért minket, hogy az összes orosz csatlósállam gyakorlatától eltérően a magyarok kiemelték az államosítási törvényből a »külföldi tulajdonú« cégeket. Akkor ez egyfajta gesztusnak tűnt a Magyarországon befektetett külföldi tőke tulajdonosai iránt. Hamarosan azonban nyilvánvalóvá vált, hogy e politika alkalmazásának egyetlen oka az volt, hogy úgy akarták állami irányítás alá helyezni ezeket a külföldi tulajdonokat, hogy ne merüljön fel a fontsterlingben fizetendő kártérítési kötelezettség”.

ÖSSZEFOGLALÁS

Jelen dolgozatomban igyekeztem röviden összefoglalni azokat az eseményeket, amelyek az egyes országokat jellemezték ebben a kérdésben. Természetesen az elemzés közel sem teljeskörű, hiszen minden ország esetében csak egy-egy kiemelt momentum került bemutatásra. Ennél jóval mélyebb és sokrétűbb elemzésre volna szükség, amely azonban még nem készült el. Ugyan a nemzetközi szakirodalom foglalkozik a kelet-európai szocialista államok államosítási folyamatainak összehasonlításával, viszont mindezt már a nyugati államokkal történő összehasonlításban nem teszi meg. Hiányzik ugyanakkor a nyugati országok folyamatait bemutató összefoglaló mű is. A legtöbb általam fellelt és feldolgozott szakirodalmat az 1950-es években készítették, és az államosítást mint aktuálpolitikai kérdést vizsgálták meg. Így hiányoznak a különbségeket és hasonlóságokat igazán jól szintetizáló művek, amelyek segíthetnének a témát könnyebben megérteni. Emellett szintén hiányoznak a hazai kutatások a témában. Nem készültek az államosítás folyamatát összességében vizsgáló nagy művek, főleg nem a rendszerváltozás óta, noha erre nagy szükség volna. Így a jelen dolgozat is természetesen néha „sö-

tétben tapogatódzik” és inkább csak iránymutatónak készülhetett a későbbi munkáim előtt.

Azt gondolom, hogy a dolgozat elején feltett kérdésekre az előző oldalakban igyekeztem válaszokat megfogalmazni. A válaszokból kitűnik az, hogy az államosítás folyamatát egyáltalán nem lehet egy azonos séma alapján leírni, noha természetesen az 1945 utáni kelet-európai államokban sok hasonlóságot lehet felfedezni. A téma bonyolultsága, időbeni és földrajzi értelemben vett kiterjedtsége is nehezíti a teljes kép megalkotását. Annyi azonban bizonyos, hogy a kelet-európai államokban 1945 után végbement változások nem voltak egyedülállóak, noha azok intenzitása és konfliktuskezelése nagyban eltér a nyugat-európai modelltől. Azonban az a közfelfogás, miszerint az államosítás a kelet-európai szocialista államok saját, unikális jellemzője lenne, nem igaz. Azok elődjai tisztán észrevehetőek, noha még egyszer ki kell emelni: eszközeikben jelentősen eltértek egymástól

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Berend T. Iván 1979: *A szocialista gazdaság fejlődése Magyarországon 1945-1975*. Kossuth Kiadó.

Cohen, R. Kelf 1969: *Twenty Years of Nationalisation*. Macmillan Press, London.

Doman, Nicolas R. 1948: Postwar nationalization of foreign property in Europe. In: *Columbia Law Review*, 48.

Einaudi, Marion 1950: Nationalization of Industry in Western Europe. In: *The American Political Science Review*, 44.

Egerton, David 2011: War, Reconstruction, and the Nationalization of Britain, 1939–1951. In: *Oxford Journals*, Imperial College London..

Millward, Robert 1997: The 1940s nationalizations in Britain: means to an end or the means of production? In: *Economic History Review*, 2.

Rubin, Seymour J. 1950: Nationalization and Compensation: A Comparative Approach. In: *The University of Chicago Law Review*, 17.

Ward, Barbara 1946: Europe debates nationalization. In: *Foreign Affairs*, 25

